

μὴν τοῦ Βερολίνου. Τί θὰ ἔπραττεν ἡ Εὐρώπη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ; Θὰ ἀνεγνώριζε τὸ γεγονός· καὶ ἔπεδειχθη ἡμῖν τοῦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ φιλελληνικῶν κύκλων. Ἀλλὰ δὲν ἔσχομεν τὸ σθένος νὰ προβῶμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον σοβαρὸν διάβημα. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε ἡ ἀγαγνώρισις, ἡ ἐπικύρωσις τῶν τετελεσμένων γεγονότων. Ἀλλὰ ταῦτα δημιουργοῦνται οὐχὶ διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀδολεσχίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου.

ΛΣΤ΄.

20 Μαρτίου 1909

Ἐπανίως τὸ ἑλληνικὸν γένος ὑπέστη τοιαύτην ταπείνωσιν καὶ καταφρόνησιν, ὅσην κατὰ τὰς θλιβεράς ἐκεῖνας ἡμέρας, τὰς κατὰ τὴν ἐμφάνισιν πρὸ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν τοῦ στόλου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς ἀποκλεισμόν, ἢ μᾶλλον πρὸς σωφρονισμόν. Ἦτο ὁ ἀποκλεισμός οὗτος παγερὰ ψυχρολουσία, κατὰ τῆς κεφαλῆς διευθυνομένη τῶν διεπόντων τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἀβουλος, ἀνερμύτιστος πολιτικῆ, ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς κρατούσης μερίδος ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἢ εἰς γενναίαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν, ἐξηφάνισε, λέγει σύγχρονος ξένος συγγραφεύς, «πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἔστρεψε τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον, ἐπίσημον καὶ ἀνεπίσημον, κατὰ τῆς Ἑλλάδος.» Ἡ Ἑλλὰς ἐκινδύνευσε καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὡς ἐκινδύνευσε καὶ μετὰ δωδεκαετίαν, ὅποτε τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, προέβησαν μέχρι Λαμίας, καὶ θὰ κατελάμβανον τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν ἂν μὴ παρεκώλυοντο συνεπεῖα ἀνωτέρων διαταγῶν. Ὡς διηγεῖται ὁ Στίλμανν, ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εὐρισκόμενος, «ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος εἶχε διαταγὰς, ἂν δὲν διετίσσετο ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ παρὰ τὰ σύνορα στρατοῦ, νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ προελθῇ εἰς τὰς Ἀθήνας...» Ἐὐτυχῶς ὁ Τρικούπης, ἀνελθὼν τότε εἰς τὴν ἐξουσίαν, «εἶχε διαβιβάσει ἐπιτακτικὰς διαταγὰς εἰς τοὺς σωματάρχας, ὅπως παύσωσιν αἱ ἐχθροπραξίαι». Μάχονται Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν γραμίτην, εἶπεν ὁ Τρικούπης εἰς τὸν Στίλμανν, ἐπισκεφθέντα αὐτὸν ἐν τῷ τηλεγραφείῳ, ἐνθα συνενοεῖτο περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σα-

πουντιζάκη. « Ἐὰν δὲν σταματήσωσιν αἱ συμπλοκαί, ἔχάθημεν ». Ἐυτυχῶς ἡ Ἑλλάς ἐσώθη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπὸ τῆς πλήρους καταστροφῆς τῆ μεσολαβήσει αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Τούρκου πρεσβευτοῦ. « Πράγματι μετέβη οὗτος, βεβαίῳ ὁ Στίλμανν, καὶ εὔρε τὸν πρωθυπουργὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, συμφωνήθη δὲ μεταξύ ἀμφοτέρων, ὅπως εἰδοποιηθῆ τηλεγραφικῶς ἡ Πύλη καὶ διατάξῃ τὸν παρὰ τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα ἀρχιστρατήγον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ν' ἀπομακρυνθῆ ἐκεῖθεν αὐτῶν καὶ μισθωσῆσιν οὕτω τὰς κατὰ τῆς ἐμποροσθοφυλακῆς του ἐπιθέσεις τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων.

« Πρὸ τῆς νυκτὸς ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν συνόρων ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ Ἐγριούπ. καὶ Σαπουντιζάκη ἀποκατέστη μέγροι Θεσσαλονίκης, οὕτω δ' ἐξησφαλίσθη ἡ εἰρήνη.

« Αἱ πρὸς τὸν Ἐγριούπ διαταγαί, ὅπως διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ ὁδεύσῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐὰν ἐξηκολούθουν ἐπὶ μίαν ἔτι ἡμέραν αἱ ἐπιθέσεις, ἦσαν ἐπιτακτικαί. Οὐδεμία δύναμις ἢ προπαρασκευὴ πρὸς ἀμυντὴν ὑπῆρχεν, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν θριαμβευτικὴν προέλασίν του. Οὐδὲν ἀμυντικὸν ἔργον ὑπῆρχεν, οἱ δὲ ἀρειμάνιοι Ἕλληνες φιλοπάτριδες ἐγελαιοποιοῦν τὴν ἰδέαν τῆς ἀμυντικῆς προπαρασκευῆς. Ἐθεώρουν γελοίαν τὴν εἰσβολὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὅποιον ἦσαν βεβαιώτατοι, ὅτι θὰ ἐξωλόθρευον. Μήπως δὲν ἐπίστευον, ὅτι εἰς Ἑλληνιστὸν δύναμει πρὸς δέκα Τούρκους; Δὲν ὑπῆρχε μὲν ἑλλειψίς θάρρους, ἀλλ' ἐστεροῦντο ἐπαρκοῦς ὀργανώσεως.

» Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐπονείδιστα καὶ ταπεινωτικά... Ἐνῶ οἱ πληγωμένοι ὑπέφερον τὰ πάνδεινα, ἡ βουλή καὶ ὁ τύπος ἤρξαντο τῶν κατὰ τοῦ Τρικούπη ἐπιθέσεων, ὡς διατάξαντος τὸν ἀποπλισμόν. Ἡ εὐτυχὴς ἀνοδος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐκ καταστροφῆς, ἧς οὕτω προληφθείσης, δὲν θὰ πιστεύσωσιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι εὐρέθησαν τόσον ἐγγὺς καὶ δὲν θὰ διδαχθῶσιν ἐξ αὐτοῦ.

» Ὁ Τρικούπης ἔλεγεν: « Ὁ αποκλεισμός ἦτο σφάλμα, ὡφείλον δ' αἱ Δυνάμεις νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἐφαρμόσωσι τὰ σχέδιά των καὶ λάβωσι τὸ μῆθημί των... Ὁ ἔνοχος φιλελληνισμὸς ὑπῆρξεν ὁ χείριστος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος ».

Δὲν εἶνε τὰ ὀλίγα ταῦτα, τὰ τόσον θλιβερὰ καὶ δυσάρεστα, προσωπικαὶ κρίσεις καὶ ἀποφάνσεις ἐνὸς μόνου συγγραφέως, παρακολουθῶν-

τος τὰ ἐξελισσόμενα ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει. Τοιαύτη ἔξεδηλοῦτο ἡ κρίσις ἀπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἑλλὰς ὁσημέραι ἔχανεν ἔδαφος ἐκτιμήσεως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Τοῦναντίον δ' ἐκρατύνετο ἡ περὶ τῶν Βουλγάρων ἐκτίμησις καὶ ὑπόληψις αὐτῶν. Ὁ θαυμασμός στέφει τὴν ῥίζην καὶ τὴν ἐπιτυχίαν.

Παρὰ τὴν βίασαν ἐπίθεσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ κομματισμοῦ ὁ Τρικούπης, ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν μετὰ τὴν κωμωδίαν τῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀνεγνωρίζετο παρὰ τῆς ὀρθοφροσύνης μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου, ὡς ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ὡς ὁ μόνος ἱκανὸς καὶ δυναμικὸς ν' ἀντιτάξῃ ἰσχυροὺς φραγμοὺς κατὰ τοῦ ρεύματος τῆς πολιτικῆς ἐκλόσεως καὶ διαφθορᾶς, τοῦ ὁσημέραι ἐπαπειλοῦντος νὰ κατακλύσῃ ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν γῶραν. Πράγματι. Ἡδύνατο ὁ ἰσχυρὸς αὐτὸς χαρακτῆρ νὰ καταστῇ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ τῶν δυσχερῶν ἐκείνων περιστάσεων, νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοῦ στέμματος, ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐν τῇ Βουλῇ μαινομένης ὀλιγαρχίας, νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν συμφῶνως πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν ἀντίξοι. Καὶ τοῦτο κατεδείχθη διὰ τῶν πραγμάτων ἐν αὐτῇ τῇ Βουλῇ, ἵτις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν κατεδίκαζε τὸν Τρικούπην, ἤδη δὲ ἀνεγνωρίζεν αὐτὸν καὶ ὑπέκυπτεν εἰς τὰς ἀξιώσεις του πρὸς περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν καὶ εὐρυνσιν τῆς ἐκλογικῆς περιφερείας. Αὐτὴ ἡ ἀντιπολίτευσις ὁμολόγει πλίστιν αἰφνιδίως εἰς τὸν νέον κυβερνήτην. Τὴν ψυχολογικὴν ταύτην στιγμὴν καθῆκον εἶχε πρὸ τοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος του, πρὸ τῆς ἰστορίας, νὰ ἐπωφεληθῇ ὁ Τρικούπης, νὰ πράξῃ ἐν Ἑλλάδι ὅ τι ἐπρατεν ἤδη ὁ Σταμπολώφ ἐν Βουλγαρίᾳ.

Ἄτυχῶς ἐδίστασε νὰ μετέλθῃ τοιαύτην πολιτικὴν, λαϊκὴν ἔμψυκτον καὶ αὐτοκρατορικὴν, πατάσων καὶ ἐκμηδενίζων τὴν ὀλιγαρχίαν. Τὰ μετὰ ταῦτα ἐπελθόντα τῇ Ἑλλάδι δεινὰ ὀφείλονται ἀναντιρροῆτως εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν πολιτικὴν τοῦ Τρικούπην, θυσιάσαντος εἰς τὸ ἀφηρημένον εἶδωλον τῆς δεδηλωμένης καὶ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ὑψίστα καὶ ζωτικώτατα συμφέροντα τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους. Κρεῖττον νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλὰς, νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐλεύθερον καὶ ὑπερήφανον τὸ ἑλληνικὸν γένος ἢ νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν ἐναγῆ καὶ ἔθνο-

φθόρον βωμὸν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ὃν ἔταξε πρόγραμμα αὐτῆς ἡ ψευδοσυνταγματικὴ ὀλιγαρχία.

Κατόπιν μεγάλης ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ καταστροφῆς, διδάσκει ἡ ἱστορία, τὰ ἔθνη, ἔρευνῶντα τὰ αἷτια τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν, ἀντὶ νὰ παραδοῦνται εἰς τὴν ἀπελπισίαν, ἢ νὰ συνεχίσωσι τὸ αὐτὸ σύστημα, τὸ περιαγαγὸν αὐτὰ εἰς ἐξουθένωσιν, ἀναθέτουσι τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, τὴν χειραγωγίαν αὐτῶν εἰς ἓνα ἰσχυρὸν ἄνδρα, ἱκανὸν καὶ δυνάμενον νὰ περισυλλέξῃ τὰ κατεσπαρμένα τῆδε κἀκεῖσε ἐρείπια, νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐξ αὐτῶν στερεὸν οἰκονομικὸν ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὁποίου νὰ στεγασθῶσι καὶ νὰ ἐργασθῶσι σκοπίμως καὶ τελεσφόρως πρὸς τὸν ἐπιδικώμενον προορισμόν. Τοιοῦτό τι ἔπραξεν ἡ Πρωσσία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἰένης καὶ τὴν πολιτικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848· τοιοῦτο καὶ τὸ Πεδεμόντιον μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Νοβάρρας. Αὐτὸ τὸ Μεξικόν, κατόπιν τῶν συμφορῶν, ἕς ὑπέσθη ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ συγκρούσεων καὶ ἐρίδων, μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς λύσεως τοῦ πολιτικοῦ του προβλήματος διὰ τοῦ ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Μαξιμιλιανοῦ καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τούτου ἐγχειρήματος ἐπεληθούσαν καταστροφὴν, ἠναγκάσθη πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διοίκησιν δύο αὐστηρῶν δικτατόρων, τοῦ Ζουαρέζ καὶ τοῦ Πορφυρίου Διάζ, ἐξελισσόμενον ἄριστα σήμερον ὡς δημοκρατικὴ πολιτεία εὐημεροῦσα καὶ ἔντιμος. Εἶνε ἄφύλλα τὰ παραδείγματα τῆς ἀνανήψεως τῶν λαῶν ἀπὸ τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ ἀκολάστου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς ὑπερτάτης πολιτικῆς ἀρχῆς εἰς ἓνα ἄνδρα, ἔχοντα κῦρος καὶ δύναμιν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν νομιμότητα καὶ τὴν τάξιν. Ὁ Τρικούπηξ δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς προόδου ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην, νὰ ἐξασκήσῃ τοιαύτην δικτατορικὴν ἐξουσίαν, ἐκβιάζων εἰς τοῦτο πᾶν ἀντιτιθέμενον πρόσκομμα. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἐπιτυχιῶν, ἐδελεάσθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, καὶ οὕτως ἐξηναγκάσθη ἔκων ἕκων νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ ἄπληστον μεγαθήριον τῆς βουλευτικῆς βουλίας τὰ πάντα, καὶ δὴ τὸν προϋπολογισμόν.

Μετ' ὀλίγον χρόνον ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ προβῇ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, τῆς πρώην ἐχθρικῶς διατεθειμένης, τῆς μετὰ ταῦτα ὁμολογησάσης, κατ' ἀνάγκην, πρὸς σωτηρίαν, πίστιν καὶ ἀφροσίω-

σιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκδηλωσάσης διαθέσεις ἀποστασίας. Ἴνα ἐξασφαλίσῃ ἐν τῇ συγκαλουμένῃ νέᾳ Βουλῇ τὴν πλειονοψηφίαν, ἤναγκάζετο νὰ προβῇ—δεινὸν εἶπειν—εἰς χάριτας διοχιλίων βαρυποίνων καταδίκων, κρίπτων εἰς τὴν κοινωσίαν ἕνεκα πολιτικῶν συμφερόντων ἰσοριθμοῦ κακούργους. Τὸ γεγονός τοῦτο ὤφειλε νὰ προκαλέσῃ κατάπληξιν, ἀλλ' ἐπιήλθον ἀμέσως ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ συγκατάβασις καὶ συγγνώμη, ὅτι προῆλθεν ἕνεκα ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης, πρὸς ἐπιτυχίαν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῆς πολιτικῆς ἐκείνης, ἥτις μονοπουχὶ πρὸ ὀλίγων μηνῶν διὰ τῆς ἀνοήτου ἐπιστρατεύσεως προὔκαλει τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη θλιβεράς καὶ ἐπιζημίους παραχωρήσεις καὶ ὑποχωρήσεις ἤναγκάζετο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ νὰ προβῇ τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν βουλευτικὴν πλειονοψηφίαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ διὰ τῆς τριαύτης κυβερνητικῆς μακροθυμίας, ὑπὸ πᾶσαν ἔποιριν ἐπιζημίου πρὸς τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ διοίκησις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπήτει τὰς τοιαύτας θυσίας. Ἠναγκάσθη νὰ διαπράξῃ ταύτας τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πλειονοψηφίας ἐν τῇ Βουλῇ. Πλειονοψηφία, ἀποστάζουσα βορβόρου καὶ ἐγκλήματος, ὡς πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοιαύτης συνθήκας καὶ παραχωρήσεις κατακτώμεναι πλειονοψηφίαι, τί γενναῖον ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ πράξῃ; Δὲν παρήρχετο πολὺς χρόνος, καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατέληγεν εἰς τὴν χρεωκοπίαν.

Ἡ κοινοβουλευτικὴ ἄρκτος, καὶ ἦτο παχυτάτη καὶ ἰσχυροτάτη, καθ' ὅσον ἔτρογεν, ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ βεβαίως, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἠὔξανεν ἢ πεῖνά της. Ἡ κυβέρνησις, πρὸς συντήρησιν ἑαυτῆς, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἀμυναν κατὰ τῶν ἀγρίων ἐπιθέσεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μετερχομένης ἀρνητικὴν ἐξ ὀλοκλήρου πολιτικὴν, ἤναγκάζετο νὰ χορηγῇ καθ' ἐκάστην ὅ τι εἶχε καὶ ὅ τι δὲν εἶχεν εἰς τὸ ἄπληστον θηροῖον τῆς πλειονοψηφίας. Ἐν τοιούτῳ ἀκολάστῳ ἀνταγωνισμῷ προῆλθεν ὀλοκλήρος βουλευτικὴ τετραετία. Καὶ εἰσῆχθησαν μὲν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα μεταρρυθμίσεις, σκοποῦσαι τὴν βελτίωσιν κλίδων τινῶν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλ' ὑπὸ τὸ λειτουργοῦν πολιτικὸν σύστημα αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπενέγκωσι τὰ ἐπιδικώμενα ἀποτελέσματα. Κυβέρνησις, ἐν καὶ μόνον ἔχουσα μέλημα, τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ συντήρησιν ἑαυτῆς, θυσιάζουσα πρὸς τοῦτο τὰ πάντα,

ἔξαντλοῦσα τὸν προϋπολογισμὸν ἀσκόπως καὶ ἀνωφελῶς, οὐδὲν γειναῖον καὶ σοβαρὸν δύναται νὰ τελεσιουργήσῃ. Ἐλλείπει ἐπαρκῶν ὑλικῶν μέσων πρὸς θεραπείαν τῶν καθημερινῶν ἀξιώσεων τῶν φίλων τῆς κυβερνήσεως πλειονηφίας, ἐξευρέθη καὶ ἐφηρομόσθη τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς τῶν δανείων. Τοιοῦτῳ τῷ τρόπῳ ὁ προϋπολογισμὸς ἐπεβαρύνετο ἡμέρα τῇ ἡμέρα. Ἐλλείμματα καὶ νέα δάνεια πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰσοζυγίου. Ἡ πλειονηφία ὑπεστήριζεν ἐνθέρμως καὶ ἐνίσχυε τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως. Καὶ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο, ἀφοῦ αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ ἦτο ἡ παραίτιος τῆς τοιαύτης οἰκονομικῆς πολιτικῆς; Ἐπὶ τέλους μετὰ τινος ἀποπειρας πρὸς συνομολόγησιν νέου δανείου, μὴ πραγματοποιθέντος ἔνεκα δυσπιστίας πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἠναγκάζετο ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ν' ἀνακράξῃ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς εἰς ἐπήκοον πάντων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ : Δυστυχῶς ἐπτωχέυσαμεν!

Τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα ἀνεμένετο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Βουλευτῆς Ἄρτης, πολλῶ πρότερον ἀγορεύων κατὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως, προεφήτευσεν τὴν χρεώκοπιαν. Κατεβιβάσθη ἀγροίκως ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς ἄλλ' ἤδη τὰ πράγματα ἐδικαίουν αὐτόν.

Ἡ πολιτικὴ καταισχύνῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπήρχετο ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου. Ἡ δημοσία γνώμη τῆς Εὐρώπης καὶ ἀλλαχοῦ μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, κατέξηγείρετο κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ παραλογώτερον ἔτι κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀπέδιδε τὴν μωρὰν καὶ ἐγκληματικὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἀλλὰ ποίαν ἠδύνατο νὰ ὑπέχη εὐθύνην ἐκ τοῦ θλιβεροῦ τούτου συμβάντος τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος; Δυστυχῶς οἱ λαοὶ δὲν λογικεύονται. Παρατηροῦσι τὰ πράγματα ἐξ ἐπιπολῆς, κρίνουσι περὶ αὐτῶν ἐκ τῶν φαινομένων μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς πραγματικότητος. Καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς πτωχεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατηγγέλθη ὡς ὑπεύθυνον, ὅπου γῆς καὶ ἂν εἰρίσκετο, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ ἐν Γερμανίᾳ γνώμη, πρωτοστατοῦντος τοῦ αὐτοκράτορος, ἔμελλε νὰ μετέλθῃ τὴν μᾶλλον ἀδιάλλακτον συμπεριφορὰν καὶ γλῶσσαν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, χαρακτηρίσασα ὡς ἔστερημένον τιμῆς, ἀρκευμένη εἰς αὐτὸ πάντα ἀνθρώπισμόν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπέστη

πάλιν ταπείνωσιν καὶ ἐξευτελισμὸν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τοῦ 1892.

Μετά τινα χρόνον ὁ Τρικούπης μεθίστατο τοῦ βίου, μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους, συντετριμμένος καὶ ἐγκαταλελειμμένος. Κατεψηφίσθη ἐν ταῖς βουλευτικαῖς ἐκλογαῖς ἐν τῇ γενετείᾳ αὐτοῦ πατρίδι. Τὸ πρὸς αὐτὴν ἐγκλημὰ του ἦτο, ὅτι ἠγάπησε πολὺ καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ αὐτῆς. Τὸ πρῶτιστον πάντων ἢ κατασκευὴ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς! Οὕτως ἀντελήφθη τῆς εὐεργετικῆς ταύτης πράξεως ἡ πάνδημος ψῆφος. Τὸ τέρας τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ κατεβαράθρου καὶ αὐτόν, ὡς τοσοῦτους ἄλλους προκατόχους του.

Ἀλλὰ τὸ καταβιβρώσκον τὸν ἑλληνικὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν νόσημα ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι φοβερώτερον καὶ ἐπικινδυνότερον. Ἡ καταστρεπικὴ ἐπιρροὴ τοῦ νοσήματος τούτου ἐμελλε νὰ καταδειχθῇ ἐν ὅλῃ τῇ ἀπαισίᾳ αὐτοῦ ἐκφάνσει ἐν ἔτει 1897 κατὰ τὴν ἐκρηξιν τοῦ ἀνοήτου, τοῦ ἀντεθνικοῦ ἐκείνου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ κοινοβουλευτισμὸς, ἐξασθενήσας καὶ ἐκμηδενίσας τὴν Ἑλλάδα, εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Ἐσώθη καὶ πάλιν τῇ παρεμβάσει τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ἱστορικὰς περιγραμμάς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

ΛΖ΄.

27 Μαρτίου 1969

Τοῦ δυσιάτου ὄργανικοῦ νοσήματος, ἐξ οὗ ἔπαυσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, νοσήματος, ὃ περὶ μόνονουχὶ ἠπέλλει αὐτὸν τὸν ὄργανισμὸν, τὴν ἱστορικὴν ἐπόστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, θλιβερὰ καὶ ἀποτρόπαιος ἐκδήλωσις ὑπῆρξεν ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρεία. Ἦτο τὸ δηλητηριῶδες ἐξάνθημα, ἡ φαγέδαινα τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀλιγαρχίας, ἣτις ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἤδη ἐτῶν καταβιβρώσκει τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἀναγεννηθέντος, τοῦ ἀναβλάστησαντος ἀπὸ τῆς τέφρας τοῦ παρεῖθόντος ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεγαλύτερον τῶν ἐγκλημάτων τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἡ ἐκκόλαψις τῆς Ἐταιρείας ταύτης, ἣτις ἐν τῇ πολιθεϊστικῇ καὶ δεισιδαίμονι ἀρχαιότητι ἠθέληεν ἐκκληφθῆ ὡς ἐπιφανείσα ἐν Ἑλλάδι κατὰ πονηρὰν βούλησιν ἀλάστορος δαίμονος, φθοροῦντος τὸ

ἑλληνικὸν γένος καὶ κατεργασθέντος τὴν ἐξώλειαν αὐτοῦ διὰ τῶν χειρῶν τῶν τέκνων του.

Καταλαμβάνομαι τῇ στιγμή ταύτῃ ἐκ φρικιάσεως καὶ ἐξ ὀδύνης, διότι εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἐκθέσω γεγονότα, ἀπαισίως συντελέσαντα εἰς τὴν σύγχρονον ἐθνικὴν κατὰπτωσιν καὶ τῶν ὁποίων τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα δὲν ἐξεδηλώθησαν ἴσως ἐξ ὀλοκλήρου μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης. Διότι οὐδέποτε κατηνέχθη τραῦμα βαρύτερον καὶ βαθύτερον κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅσον τὸ τραῦμα τὸ κατενεχθὲν ἕνεκα τῆς ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς αὐτοῦ ἐμφανείας καὶ δράσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας.

Ἡ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς πτωχεύσεως καταισχύνῃ δὲν εἶχεν ἀκόμη λησμοιηθῆ ἢ ἐν Εὐρώπῃ ἡ δημοσία γνώμη αὐτῆς ἐξηκολούθει δυσμενῶς διατεθειμένη πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καταφερομένη κατ' αὐτοῦ, ὡς στερήσαντος χιλιάδας οἰκογενειῶν, ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως, τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως. Αἱ πρὸς οἰκονομικὸν συμβιβασμὸν διαπραγματεύσεις ἐξηκολούθουν μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Εὐρωπαίων πιστωτῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐθεωρεῖτο, καὶ ἦτο ἡ Ἑλλάς, οἷον εἰς ὑπόδικος πρὸ τῆς Εὐρώπης, ἐλισθήμου καὶ ἀρεπισθήμου. Παρὰ τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων, ὁ κοινοβουλευτισμὸς οὐδὲν ἐμίμνηθεν, οὐδὲν ἀπεμίμνηθεν· ἐξηκολούθει μετὰ πλήρους ἀδιαφορίας διεξάγων τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, τῆς ἐσωτερικῆς ἀποσυνθέσεως. Ἡ ἑλληνικὴ βουλὴ παρουσίαζε τὸ θλιβερώτατον τῶν θεαμάτων. Ἀντὶ νὰ σκεφθῆ σοβαρώτερον καὶ ἠρεμώτερον πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων, πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀνόρθωσιν καὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, κατεδαπανᾶτο καὶ ἠξηντλεῖτο, κατὰ τὸ σῆμα αὐτῆς, εἰς μηδαμινὰ καὶ ἐπιβλαβῆ ζητήματα. Ἰδίᾳ ἔνοχον ἐτήρησε συμπεριφορὰν εἰς τὸν διακανονισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ ζητήματος, εἰς τὸν μετὰ τῶν πιστωτῶν συμβιβασμὸν, μὴ οὔσα εἰς κατάστασιν ν' ἀντιληφθῆ τῆς ἐκ τῆς ἀποφυγῆς τοῦ συμβιβασμοῦ προσγιγνομένης ἐν Εὐρώπῃ τῆς ἑλληνικῆς γένει καταλαλιᾶς καὶ δυσφημίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθνησκεν ὁ Τρικούπης, καταλείπων τὸ κόμμα του ἄνευ δεδοκμασμένου καὶ ἐνδεδειγμένου ἀρχηγοῦ. Οὕτω δὲ ἡ κομματικὴ παντοκρατορία ἐν τῇ βουλῇ περιήρχετο εἰς τὸν ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἀντίπαλόν του, τὸν Θ. Δηληγιάννην, τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τοῦ 1877, τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν ἔτει 1885. Μοιραία τραγικὴ σύμπτωσις. Ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1896 ἐπελθόντος ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας θανάτου τοῦ

πρώην πρωθυπουργοῦ, ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει ἔμεινεν ἀδιαφιλονείκητος ἀρχηγὸς τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἔτει 1896. Ἐν ἐκείνῳ προορατικότητι καὶ τὴν κοινὴν ὀξυδέρκειαν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ αὐτοῦ ἐν τῇ Βουλῇ ἐπικράτησιν, πρῶτιστον μέλημα ἔπρεπε γὰρ ἔχει τὸν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων πιστωτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους οικονομικὸν συμβιβασμόν. Δυστυχῶς δὲν ἀντελήφθη τῆς κρισιμότητος τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἐξηκολούθει προσφερόμενος πρὸς τοὺς πιστωτὰς μετὰ προφανοῦς κακοπιστίας. Τούτου ἕνεκα ἐφείλκυσε ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἔτι μᾶλλον τὴν μῆριν τῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν Γερμανίᾳ, παθόντων ἐκ τῆς οικονομικῆς καταστροφῆς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἐτέθη μετ' ἐπιμονῆς ὁ βραιοπαθέστατος αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Κατέστη μονοουχὶ προσωπικὸς ἡμῶν ἐχθρὸς, παρὰ τοὺς συνδέοντας αὐτὸν συγγενικοὺς δεσμοὺς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συμπίπτει ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς σκιρῆς ἐν Ἑλλάδι ἐμφάνεια τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας.

Ἰδρῦθη αὕτη ἐν ἔτει 1895 ὑπὸ τινῶν νεαρῶν ἀλλ' ἀπειρῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, φρονούντων, ὅτι, ἐν ἑλλείψει κράτους, κοσμίως ἐξελισσομένου καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένου, ἠδύναντο διὰ τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας ν' ἀντιδράσωσιν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῆς ἀπὸ καιροῦ ἤδη ἀρξαμένης πολεμικῆς δράσεως τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εὐρόντες τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσό, ἀδύνατον πόθεν, ἐξαπέστειλαν ἀνταρτικὰς τινὰς δριάδας εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοχειροτονήτων ἀσῆμων ὀπλαρχηγῶν. Δὲν παρήλθε πολὺς καιρὸς, καὶ ἐδημιουργήθησαν θρύλοι περὶ τεραστίων κατορθωμάτων τῶν ἑλληνομακεδονικῶν σωμάτων. Οὕτως ἐξήφθη ἡ ζωνηρὰ καὶ εὐδέξαπτος φαντασία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ ὕλου γένους, τοῦ τε ἀλυτρώτου καὶ τοῦ ἐν διασπορᾷ. Ὅτι δὲν κατορθοῖ τὸ παράλυτον καὶ ἐξηθρομένον κράτος, θὰ τὸ κατορθώσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ, ἡ ἐθνικὴ γενναϊότης. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, μονοουχὶ ἐφανατίσθη πρὸ τῶν μυστηριασθῶν θρυάμβων τῶν νέων ἐν Μακεδονίᾳ καπετανέων, συνεχιζόντων τὰ παλαιὰ κατορθώματα τοῦ Νικοτσάρα καὶ τοῦ Ρομφεῖ. Τραγικὴ ἀδυναμία! Τὰ κατορθώματα ἐπλαστουροῦντο καὶ μετεδίδοντο ἀνὰ σύμπαν τὸ ἑλληνικόν, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν εὐρώ-

παϊκὸν τύπον, ὑπὸ νεανίσκων τῶν παραμεθορίων πόλεων, ἐν μυθιστοριογραφικῇ ἀφελείᾳ περιγραφόντων μάχας καὶ νίκας, ὅ ν ε ι θ ε ο ι ν ἦ ς ν υ κ τ ὄ ς, ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῶν καὶ μόνῃ ἐξελιχθέντων καὶ συμβάντων.

Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπεδέξατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοὺς ἀνυποστάτους τούτους θρόλους. Οὐαὶ τῷ διατάζοντι ἢ ἀμφισβητοῦντι! Κατηγγέλλετο μογονουχὶ ὡς προδότης. Ὁ λαὸς στερεῖται, ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, πάσης συγκεκριμένης συνειδήσεως τῶν πραγμάτων, τῆς ἀληθείας· ἰδίᾳ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀποδείξας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἱστορικὴν περίοδον, ὅτι στερεῖται τοῦ αἰσθήματος τῆς πραγματικότητος. Ὁ πρῶτος δημαγωγός, ὁ πρῶτος πολιτικὸς κερδοσκοπὸς δύναται νὰ τὸν ἐνθουσιάσῃ καὶ νὰ τὸν παρασύρῃ.

Τοὺς αὐτοσχεδίους ὄπλαρχηγούς, τὺς μεταβάντας εἰς Μακεδονίαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, παρηκολούθησαν μὲν Ἰουνίῳ τοῦ 1896 ἠπαξιοματικοὶ καὶ στρατιῶται τῶν ἐν ταῖς παραμεθορίαις πόλεσι στρατιωτικῶν σωμάτων, ἅπαντες στρατολογηθέντες καὶ ἀποσταλέντες ὑπὸ τῶν ἰδρυτῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας. Τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων τούτων διεσκορπίσθησαν καὶ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐν τῇ παραμεθορίᾳ γραμμῇ ἀσπασμάτων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οὐχ ἦν τὸν ἢ ἑλληνικὴ φαντασία ἐδημιούργει θριάμβους καὶ ἰπιτυχίας ἀνυπάρκτους. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἦκιστα εἰλικρινοῦς, ἦκιστα μαρτυροῦντος σοβαρὰν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ παρεσύρθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ νομίξῃ, ὅτι δι' ὀλίγων ἀτάκτων συμμοριῶν ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐν Μακεδονίᾳ δύναμιν, ὑποστᾶσαν κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον καιρὸν θλιβερὰν ὑποχώρησιν. Ἔνεκα τῆς ἀδυναθείας, ἣτις ἐχαρακτήρισε τὴν ἐπίσημον ἑλληνικὴν πολιτικὴν ἀπὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνεταράχθη ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς στρατιωτικῆς λιποταξίας ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλ' οὐδὲν ἐνήργησε σοβαρῶς κατὰ τῆς τοιαύτης ἀνυποταξίας, ἐκ φόβου πρὸ τῆς δημοσίας γνώμης, ἣτις ἐν παρομοίᾳ περιστάσει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶχεν ἐπιδείξῃ ἀμέριστον συμπάθειαν πρὸς ἀξιωματικούς, ἐγκαταλιπόντας τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ μεταβάντας πρὸς συνδρομὴν τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαραστατῶν. Ἡ ἐν τῇ Βουλῇ μάλιστα ἀντιπολίτευσις προέβη εἰς τοσοῦτον ἀφελείας, ὥστε νὰ κακίξῃ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα,

ὅτι δὲν ἔπεμψε τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἵνα συμπολεμήσωσιν ἐν τῇ ἡρωϊκῇ νήσῳ μετὰ τῶν ἐξεγερθέντων κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας.

Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία, εὐρίσκουσα ἐνίσχυσιν ἐν τε τῇ Βουλῇ καὶ παρὰ τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ, παραπλανωμένη ἐκ τῶν μυθιστορικῶν περὶ αὐτῆς δημοσιευμάτων, ἐπεκράτει ὁσημέραι. Μεταρρυθμιθεῖσα ἐπὶ τὸ ἐνεργότερον καὶ ἐπαναστατικώτερον, διοργανωθεῖσα εἰς τμήματα, διασκορπισθέντα πανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀποστείλασα ἀντιπροσώπους πρὸς κατήχησιν καὶ προσηλυτισμὸν ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἑθνικοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκεν ἡ νέα αὐτῆ «Φιλικὴ Ἐταιρεία», ἔσχεν ἀπανταχοῦ προσηλύτους, ἀφελῶς πιστεύσαντας εἰς τὰ κηρύγματα αὐτῆς περὶ σοβαρᾶς ἐργασίας, ἐνίσχυομένης ὑπὸ ὄρατῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων, δι' ἧς ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔμελλε καὶ πάλιν γὰ καταγάγῃ νέους καὶ περιφανεῖς θροῦμβους, μονοουχὶ πλήρη ἐγκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Διὰ τῆς νέας μεταρρυθμίσεως καὶ ὁργανώσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας εἰς τμήματα, ἐξαορώμενα ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ κέντρον, τοῦ ἀοράτου ἀνωτάτου συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἐκ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐν ἐνεργείᾳ, ἀπάντων ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ τινῶν ἀφελῶν, οὐδεμίαν ἐχόντων συνείδησιν τῆς καταστάσεως, τῶν κινδύνων, πρὸς οὓς κατεφέρετο καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος διὰ τῆς τοιαύτης ἐξεγέρσεως καὶ ἐνεργείας, ἐξηγέρθη ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν, καὶ ἔστρεψε πλήρως πίστει τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν μυθικὴν ταύτην δύναμιν, ὁσημέραι τείνουσαν γὰ καταστῆναι κράτος ἐν κράτει. Δὲν ἦτο τοῦτο παρὰδοξον. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὑποστὰν τσαύτας περιπετείας καὶ συμφορᾶς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, διατελοῦν ὡς ἐκ τούτου εἰς τσοσηρὰν κατάστασιν, κατελήφθη ἐκ νεοροικῆς ὑπερεναισθησίας, ἐκ φρενίτιδος μονοουχί, καὶ ἐπίστευσεν ἀφελῶστατα εἰς τὰ δόλια κηρύγματα ἀσυνειδήτων ἑθναποστόλων, διαβουκολούντων αὐτὸ διὰ τῶν ψευδεστάτων κηρυγμάτων. Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ, οὐδεμίαν ἐπέπνεε τὸ κράτος, οἱ ἐπίσημοι αὐτοῦ κύκλοι, ἐμπιστοσύνην. Οἱ διέποντες τὰ τῆς Ἐταιρείας ἐφυχολόγησαν ἐπὶ τῆς τοιαύτης καταστάσεως. Τῆς κυβερνήσεως μηδεμίαν ἐμπνεύσεως ἐμπιστοσύνην, ἀνέλαβον αὐτοὶ οὔτοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς μυθικῆς δυνάμεως, τὴν κατήχησιν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἑθνικῆς ψυχῆς, ἀποκαλύψαντες εἰς αὐτὴν τοὺς νέους,

τοὺς τηλαυγεῖς ὀρίζοντας, οἵτινες μυστηριώδεις ἀνεπιτάγγυντο ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ.

Τίς ἐκέκτητο ἰκανὸν σθένος, τοσοῦτον ἀκράδαντον ψυχὴν, ὥστε νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς ἀοράτου ταύτης δυνάμεως; Ἐκεῖνος ὅστις ἐτόλμησε ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ αὐτῆς, νὰ κηρυχθῆ φανερός πολέμιος μετὰ μελέτην τοῦ καταστατικοῦ αὐτῆς, ἔχων πληροφορίας περὶ τῶν προσώπων, τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνώτατον μυστικὸν συμβούλιον, ἔχων ὑπ' ὄφρυα τὰ πράγματα, τὴν δυσχερῆ θέσιν, ἐν ἣ διετέλει τὸ ἑλληνικὸν κράτος, μονονουχί ὑπόδικον πρὸ τῶν ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων κύκλων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, ὅστις ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ, ὅστις εἶχεν ἀνειδρώσῃ, κατεδικάζετο εἰς θάνατον ὡς ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, δηλαδὴ τῶν ἀποτελούντων τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας! . . .

Τοιαύτη ἦτο ἡ ψυχολογία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν ἔτει 1896. Ἡ ἐπιτυχία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων ἀνεπτέρωσε τὴν ἐθνικὴν φαντασίαν. Οἱ νικηταὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων ἐφαντάσθησαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ νικήσωσι καὶ νὰ ἐπικρατήσωσι καὶ ἐν ἄλλοις ἀγῶσιν, ἂν μὴ τι ἄλλο, δευτέροις κυβερνητικῆς διευθύνσεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ κρατοῦν κυβερνητικὸν καθεστῶς πολιτικὴ ἰσχὺς, στρατιωτικὴ σύνταξις καὶ ὀργάνωσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Τὴν κατὰστασιν ταύτην, θλιβερὰν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐξεμετάλλευσθη μεθοδικώτατα καὶ ἐπιτηδευότατα ἡ διευθύνουσα δύναμις: τὰ πράγματα καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας.

Πράγματι. Τῇ 31ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1906 ἐδημοσιεύετο διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ὑπερθεὶς ἔχον ἀκτινοβόλον σταυρὸν καὶ τὸ σύνθημα «Ἐν τούτῳ τίκα». Μετὰ τόλμης ὑπερφιάλου οἱ ἄγνωστοι μηχανορροῶφι ἐβεβαίουν τὸ ἑλληνικὸν γένος, τὸ τε ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ὁ ἀφυπνισμὸς, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ συνένωσις τῶν δυνάμεων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν ἀντὶ πάσης θυσίας ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν· καὶ τοῦτο, «ἵνα κατὰ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ ἀγαπώμενος τῶν πραγμάτων φροδὸ θέλει φέρῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος σὺμπαν ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ προσυίτου Θεοῦ εἰς τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, αἱ δυνάμεις τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἔχωσιν ἔρεισμα ἰσχυρὸν τὰς παρασκευασθείσας καὶ ἀναπτυχθείσας δυνάμεις τοῦ ἔθνους...»

Μετὰ τὴν προεισήγησιν ταύτην δὲν ἐδίστασαν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλλη-

νικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεργαζόμενοι, βουλευταὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι, νὰ σφραγισθῶσι τὴν τελευταίαν κρητικὴν ἐξέγερσιν, τὴν μεγάλην τοῦ Βάμου σελίδα, διακηρύττοντες σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἐπόμενα ἄσυστατα καὶ ἀκαταλόγιστα :

« Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας κατ' ἀνάγκην θέλει φέρῃ αὐτὴν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν νομίμων ἐξουσιῶν τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἄλλ' οὐδέποτε ἢ ἀπὸ οἰκείας κρίσεως οἰαδῆποτε τῆς Ἑταιρείας ἐνέργεια δύναται νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, λόγῳ ἀποφάσεων μὴ ἐπαρκῶς μελετωμένων, διότι ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, ὅσον καὶ τὸ ἐλεύθερον κράτος, ἔχει πάντα τὰ στοιχεῖα νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ἐπισήμου ἢ μὴ οἰασδῆποτε ἐνεργείας ἢ ἐπιφυλίδεως, ἢ δὲ κυβερνῶσα αὐτὴν ἀρχὴ ἀπὸ μόνης τῆς ἐσκεμμένης σταθμίσσεως τῶν περιστάσεων θέλει προβοῶν ὅτι κρίνει σκόπιμον.

« Διὰ τοῦτο ὅταν τὰ ραγδαίως χωροῦντα πρὸς γενικωτέραν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σύρραξιν γεγονότα, τὰ ἐκάστοτε ἐναλλάσσοντα καὶ πάντα ὑπολογισμὸν καὶ πᾶσαν πρόοψιν διαφεύγοντα, προκαλέσωσι τὴν ἔκρηξιν τῆς γενικῆς καταγίδος καὶ καταστήσωσιν ἀναπότρεπτον τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα συμμετοχὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἂν, ὃ μὴ γένοιτο, τὸ κράτος, ἐπαναλαμβανομένων παρελθόντων σφαλμάτων, θελήσῃ ν' ἀδρανήσῃ, τὸ Γένος δὲν θέλει βεβαίως παρίδῃ τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτῷ καθήκον, τότε δὲ οὐδὲ τὸ κράτος θὰ δυνηθῇ ν' ἀπόσχῃ τῆς ἐκπληρώσεως αὐτοῦ.

« Τούτου ἕνεκα ἡ πρόοψις τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου ἐπιβάλλει εἰς τὴν Ἑθνικὴν Ἑταιρείαν διὰ τοῦ πρώτου τούτου ἐγγράφου, δι' οὗ ἀποκαλύπτει εἰς τὸ Γένος τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ὅπως ποιουμένη ἐκκλησίαν εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν νομίμων τοῦ Κράτους ἐξουσιῶν, συστήσῃ τὴν ἄμεσον καὶ ἐπείγουσαν ἐργασίαν συστηματικῆς ὁργανώσεως καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἀναπτύξεως τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῆς δυνάμεως τοῦ Κράτους, τῆς ὁποίας ἡ σύνταξις ἄλλοτε ἀμελουμένη καὶ ἄλλοτε ἀτελῶς καὶ σπασμωδικῶς ἐπιχειρουμένη, δὲν ἐπέτρειπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐπωφεληθῇ πολυτίμων εὐκαιριῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

« Ἡ Ἑθνικὴ Ἑταιρεία, ἀναπτυχθεῖσα καὶ μεγαλυνθεῖσα ἀπὸ εὐχῆμον καὶ ἰσχυροῦ ἅμα πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου Κράτους καὶ ἐπὶ ταύτης θεμελιωθεῖσα, πέποιθεν, ὅτι αἱ νόμιμοι τοῦ Κράτους ἐξουσίαι θέλουσι περιίρη ἅπαν τὸ προσήκον κῦρος εἰς σύστα-

σιν, ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ κύκλου αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐχόντων τὴν ἀρμοδιότητα, ὅπως προβάλλωσι γνώμην κυρίαν περὶ τῆς πολεμικῆς τοῦ ἔθνους συντάξεως»...

Τὸ ἐν νευροπαθείᾳ διατελοῦν ἑλληνικὸν ἔθνος κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἅμα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ ἀπαισίου ἐγγράφου, ὃ περὶ διὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου καὶ τοῦ τηλεγραφείου μετεδίδετο *urbi et orbi* ὡς χαρμόσυτον ἄγγελμα ἀρχομένης ἐθνικῆς παλιγγενεσίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν παραδόξου συμμαχίας, ἣτις ἠξίου ἢ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων, θελούσης ἢ μὴ τῆς κυβερνήσεως, εἰς ἣν ἀπεπειροῦτο τὰ προκατασταθῆ ἢ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία. Οἱ ἐπίσημοι κύκλοι συνεταρχήθησαν ἐπίσης, κατὰ προβλέποντες ἐκ τῶν διαδόσεων, ὅτι ἡ συνωμοσία εἶχεν ἐξηπλωμένους τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἀνὰ πάντα τὰ στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ἔπρεπεν ἀληθῶς νὰ συνταραχθῶσιν οἱ κυβερνητικοὶ κύκλοι κατόπιν τῆς δηλώσεως, καθ' ἣν ὁ εὐχυμὸς καὶ ἰσχυρὸς ἅμα πυρὴν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὁποῖον ἐπεβίβλετο καθῆκον εἰς τὰς νομίμους ἐξουσίας τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους; Ἡ δικαστικὴ ἀνίχνευσις καὶ καταδίωξις τῶν συνωμοτῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο τὸ ἀνώτατον συμβούλιον, ὃ περὶ δὲν ἦτο καὶ τόσον μυστικόν, ὅσον ὑπετίθετο. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις δυστυχῶς κατελήφθη ἐκ φόβου πρὸ τοῦ φαντάσματος τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἧς ἡ σημασία σκοπίμως ὑπερετιμήθη ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον εἰς τοῦτο.

Ἄν ἀμέσως προέβαιεν ἡ δικαστικὴ ἀρχὴ εἰς ἐνεργείας πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἠρώων, πρὸς τιμωρίαν αὐτῶν, καὶ οἱ κυριώτατοι τούτων δυστυχῶς ἦσαν ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς δι' οὐτιδανῶν δημοσιευμάτων καὶ κηρυγμάτων ἐξερεθίζοντες τὴν φαντασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν θὰ ἐπήρχοντο τὰ μετὰ ταῦτα τραγικὰ ἀποτελέσματα, δηλαδὴ πόλεμος ἄνευ προπαρασκευῆς προσηκούσης, μονορουχὶ φυγομαχία, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, κατὰ τὸν πόλεμον, ἦκιστα ἔτιμοι ὑποχωρήσεις, ἀδικαιολόγητος πανικός, καὶ συνεπεία τούτων ἢ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων κατάληψις ἀπύσης τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθιώτιδος μέχρι Λαμίας καὶ Θερμοπυλῶν. Δυστυχῶς οὐδὲν ἐκ τούτων ἐγένετο. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἠρέχθη τὴν ἐκρουθμον ταύτην κτείνασθαι, τὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ τοῦ μνημονευθέντος κηρύγματος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας καὶ διὰ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ὁργανω-

θέντων θρησκευτικῶν μνημοσύνων ὑπὲρ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀγωνισαμένων ἡρώων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐν τοιοῦτῳ ἐθνικῷ κυκλεῶνι ὁ βασιλεὺς ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κηρύγματος τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ἀπέστειλλε πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Διάγγελμα, ἐξ οὗ μεταφέρω ἐνταῦθα τὴν ἐπομένην χαρακτηριστικὴν παρῳγραφον.

«Ἐπιθυμῶν ὅπως ἡ ἐκγύμνασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀποτελέσῃ τὸ θεμέλιον τῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του, κρίνω ἐπείγουσαν τὴν σύστασιν μονίμου στρατοπέδου, ἐν ᾧ ἀποχωριζόμενος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν ἔργων τῆς συνήθους ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπηρεσίας, θέλει ἐπιδοθῆ ἑὶς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων καὶ μεγάλων γυμνασίων, ἀφοσιούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν.

«Τὴν προημίτωσιν διακαοῦς πόθου μου περὶ στρατιωτικῆς συντήξεως τῆς χώρας θέλει ἐγκαινίωσῃ ἡ σύστασις τοῦ μονίμου τούτου στρατοπέδου, ἣν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν κυβέρνησίν μου».

Ἦτο προφανές, ὅτι ἡ δημοσία γνώμη ἔμελλε νὰ καταληφθῆ ἔξ ἐνθουσιασμοῦ ἅμα τῇ δημοσιεύσει τοῦ Διαγγέλματος. Ἐξέφραζε τοῦτο διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ μέχρι τοῦδε ὀλιγωρίᾳ περὶ τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς χώρας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διευτυοῦτο ὡς τὸ νέον πρόγραμμα, πρόγραμμα στρατιωτικὸν καὶ ἐθνικόν. Τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐχαιρέτισε μετὰ στοργῆς καὶ ἐλπίδων τὸ Διάγγελμα, τυχὸν καθολικῆς ἀποδοχῆς. Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία, ἐπωφεληθεῖσα τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἐκήρυξεν αὐτὴν ὡς προελθοῦσαν ἐκ τῆς δράσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ πάντα συνετέλουν νὰ πιστευθῆ, ὅτι θᾶπτον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ σύγκρουσις ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Εἰς τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον συνετέλει ἡ ἐκουθμος, ἡ ἀναρχικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης, διατελούσης ἐν πλήρει ἐπαναστατικῷ ὀργανισμῷ.

Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐξεμεταλλεύθη κακοβούλως καὶ ἀσυνειδήτως ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία.

ΛΗ΄.

8 Ἀπριλίου 1909

Οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ὅσον καὶ ἂν ἐπεθύμουν νὰ καλύπτονται ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ ἀνωνύμου καὶ τοῦ ἀοράτου, δὲν ἦσαν ἐξ ὀλοκλήρου ἄγνωστοι εἰς τινὰς κύκλους, ἐπισημοὺς τε καὶ ἀνεπισημοὺς, εἰς οὓς ἡ κατάστασις τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων δὲν ἦτο ξένη καὶ ἀδιάφορος. Ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν συναναστροφαῖς ἐμνημονεύετο τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον ὡς μετέχον τῆς διευθύνσεως τῆς Ἑταιρείας. Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περιφήμου Διαγγέλματος Ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, ἐν ᾧ ἀνωμολογεῖτο ἀπεριφράστως, ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία «ἀνεπέχθη καὶ ἐμεγαλύνθη ἀπὸ εὐχύμου καὶ ἰσχυροῦ ἄμι πυρῆνος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους», ὅ π' αὐτῆς δ' ἐθελιώθῃ, πᾶσα ἄλλη κυβέρνησις, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς, ἠδύνατο νὰ προβῇ διὰ τῶν νομίμων ἀρχῶν τοῦ κράτους εἰς ἐνεργείας κατὰ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων καὶ στρατιωτικῶν λειτουργῶν, τῶν ἀξιούντων νὰ ὑποκαταστήσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν κανονικὴν κυβέρνησιν, καὶ τοῦτο διὰ τῆς ἀποπλανήσεως τῆς κοινῆς γνώμης, διὰ τοῦ δόλου, διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις ἐκείνη, ὡς πᾶσα ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐρειδομένη ἐπὶ πλαστῆς δυνάμεως τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχίας, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς δημοσίας γνώμης, ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὴν ἰσχυρὰν πρὸς διεξαγωγὴν ἀγῶνος κατὰ τῶν συνωμοτῶν τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας, οὓς ἠδύνατο ν' ἀπομακρύνῃ, δυνάμει τῶν κειμένων νόμων, ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργιῶν, νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἰδιώτας, ν' ἀπαλλάξῃ δὲ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν τῆς παρουσίας καὶ τῆς λειτουργίας τοιούτων ἀχαρακτηριστῶν προσώπων. Ἄλλως τε οἱ διευθύνοντες τὰ τῆς Ἑταιρείας ἔτι ἐπιτηδεύοντες εἶχον κατορθώσῃ νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς λειτουργοὺς, ἐξ ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους, δυναμένους νὰ φανῶσιν εἰς αὐτοὺς χρησίμους.

Ἐκ τῆς δικαστικῆς ὑπηρεσίας οὐκ ὀλίγοι διετέλουν μέλη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεργά, τῆς Ἑταιρείας, ὁμόσαντα πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος. Οὐλι-

βερός ὑπῆρξεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ κλῆρος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, οἷτινος οὐκ ὀλίγοι ὑπάλληλοι μετ' ἀφοσιώσεως εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἰδίᾳ δὲ διεκρίθη ἐπὶ πρωτοφανεῖ καὶ ἀκατανοήτῳ ζήλῳ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὴ Πρεσβεία. Ἀναγράφω ἐνταῦθα ἀπλοῦς τινὰς ὑπαινιγμούς, χωρὶς νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας, αἵτινες, τό γε νῦν ἔχον, οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν ἐνταῦθα. Ὅπως κατορθωθῆ ὁ προσηλυτισμὸς ὁμογενῶν, ἐλαυνομένων ἐξ ἀκράτου ἔθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μὴ μελετώτων τὰ πράγματα, ἐδημιουργοῦντο μακεδονικὸὶ ἥρωες καὶ θρόνοι, παρασύροντες τοὺς ἀπλουστέρους εἰς συμμετοχὴν τοῦ ἔργου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατωρθώθη νὰ πιστευθῆ ὑπὸ πάντων σχεδὸν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν τῆς ἀλυτρώτου πατρίδος καὶ τῶν τῆς διασπορᾶς, ὅτι μεγάλη ἡ δύναμις, ἡ ἠθικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ στρατιωτικὴ, τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ, ὅτι μετέχουσι τοῦ Συμβουλίου αὐτῆς καὶ τῆς διευθύνσεως ἐπιφανῆ πρόσωπα, κατ' ἀπομίμησιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Διεδίδετο προσέτι καὶ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἑταιρεία διετέλει εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς ἐπισήμους κύκλους τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸ Γ'νλδίξ!... Ὡς μὴ ὄφειλε, τὰ τοιαῦτα φληναφήματα μετεδίδοντο καὶ διὰ τῶν ὁργάνων τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας, ἐλαχίστων ἀντιδρώτων εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας καὶ τὰς διαδόσεις, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ κατέστησαν πεποίθησις καὶ πίστις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Κυβέρησις πράγματι δὲν ὑπῆρχεν ἢ μᾶλλον θλιβερώτατα ἐρρυμουλκεῖτο. Τὰ δημοτικὰ συμβούλια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐφήφιζον συνδρομὰς ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, παραδιδόμενας εἰς τὴν ὄρατὴν ταμιακὴν αὐτῆς ἐπιτροπὴν, τὰ χρηματικὰ ποσὰ ἐνεκρίνοντο ὑπὸ τῶν Νομαρχῶν, τὸ δὲ ἀρμόδιον ὑπουργεῖον δὲν ἐτόλμα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του, ἐκ φόβου μὴ προσκρούσῃ εἰς τὴν δημοσίαν γνώμην!

Ἰδίᾳ ἡ κατάστασις αὕτη ἐπεδεινοῦτο ὁσήμεραι ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Πλέον ἢ ἕπαξ ἠκούσθησαν ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτῆς ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας, κατεκρίνετο δὲ ἡ κυβέρνησις ἐπὶ ἀντιδράσει πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς. Οὐδεὶς ἐτόλμα ν' ἀγωνισθῆ κατὰ τῆς τοιαύτης ἐκτροπῆς πολιτείας τῆς ἐν τῇ

Βουλῇ μειονοψηφίας ἐκ φόβου ἀντιδημοτικότητος· ἐλάχιστοι κατενόουν τὸ ἐπιβεβλημένον καθήκον εἰς πάντα τίμιον πολίτην καὶ λειτουργὸν τῆς πολιτείας νὰ εἴπῃ παρηγοίᾳ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Οὕτως ἡ κοινὴ γνώμη ἐφέρετο ἀκριτῶς καὶ ἀσυνειδήτως πρὸς τὴν πολεμικὴν ἐνέργειαν, πρὸς τὸν πόλεμον, εἰ καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει στρατιωτικῶς ἐξηντλημένον καὶ ἐξουθενωμένον, ἄνευ φίλων καὶ συμμάχων, ἐν Εὐρώπῃ δὲ μονοῦχι ὑπόδικον, ἕνεκα τῆς τελευταίας αὐτοῦ οἰκονομικῆς συμφορᾶς. Καὶ ἐν τούτοις τὸ σύνθημα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ Βουλῇ ἦτο ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς κυβερνήσεως νὰ ῥίπῃ τὸ χειρόκιον καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον. Τίνας θὰ εἶχεν ἐν τῇ ἐπιδιώξει τιαύτης τυχοδιωκτικῆς πολιτικῆς ἀρωγούς καὶ συμπύλους; Τὰς δάφνας καὶ τὰ κλέη τῶν προγόνων, τὸν φιλελληνισμόν, ἐπὶ τέλους τὸν Θεὸν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἡπλοῖκοι ἐπίστευον εἰς ταῦτα καὶ παρεσύροντο· οἱ πονηροί, οἱ πολιτικοὶ κερδοσκόποι, καὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι τοιοῦτοι καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, καλῶς ὑπελόγιζον, ἔχοντες ὑπ' ὄψει πρόσφατον παρελθόν, ὅτι ἡ ἐξιναγκασμένη πολεμικὴ πολιτικὴ κυβερνήσεως, ἀρεσκομένης εἰς ρυμούλκην, ἤθελε συντελέσῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πτώσιν αὐτῆς κατόπιν προφανοῦς ἀποτυχίας. Μὴ δὲν συνέβη καὶ πρὸ δεκαετίας αὐτὸ τοῦτο :

Ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐν ἰδιαιτέρῃ συνεδρίᾳ τῆς ἀντιπολιτευτικῆς οὐμίδος ἐλέχθη παρὰ τινος, ὅτι πόλεμος ἄνευ τῆς προσηκούσης πολεμικῆς παρασκευῆς ἤθελε καταλήξῃ εἰς καταστροφὴν, ἀφελέστατα ἀπεκρίνετό τις ἐκ τῶν ἀνυπομόνων : « Ἄλλ' ἐν τιαύτῃ περιπτώσει οὐδεμία ἐλπίς πτώσεως τῆς κυβερνήσεως ». Ἄρκεῖ νὰ πέσῃ ἡ κυβέρνησις, καὶ ἄς πατήσωσιν οἱ Τούρκοι τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἦτο τὸ δόγμα τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχίας — Μετ' ἐμὲ ὁ κατακλυσμὸς !...

Ὑπὸ τιαύτην ἔθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποσύνησιν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ, ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας. Ὅσημέραι ἡ προπαρασκευὴ πρὸς πολεμικὴν ἐνέργειαν καθίστατο δραστηριωτέρα, προπαρασκευὴ πρὸς τὴν αἰματηρὰν τραγωδίαν, ἣν κατήγγειλεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον, ἀλλὰ λίαν βραδέως, ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργός, ἐξαναγκασθεὶς διὰ λόγους εὐνοήτους νὰ καταλίπῃ τὸ χαρτοφυλάκιόν του, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον εἶχε καταστῆ ὑπηρέτης τοῦ θλιβεροῦ θαύματος. Ἦδη ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία, τῇ συμπράξει καὶ τῇ φανεροῦ

ἐνεργεία τῶν πλείστων μελῶν τῆς ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως, δημοσίᾳ ἐστρατολόγει, χωρὶς παρ' οὐδενὸς νὰ ἐλέγχηται ἢ νὰ παρεμποδίζηται, πρὸς τὴν μέλλουσαν κατὰ τὸ προσεγγίζον ἔαρ πολεμικὴν ἐνέργειαν ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Προσῆρχοντο βεβαίως ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῆς καὶ ἄνδρες, κατελιγμένοι ἐκ πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν προσερχομένων, ἐπιδεικτικώτατα ὀνομασθέντων Στράτορατων, κατελέγοντο καὶ οὐκ ὀλίγα ἀποβράσματα τῆς κοινωνικῆς ὑποστάθμης καὶ σαφείας ἀπάντων τῶν ἐλληνικῶν κέντρων Ἀιτωλῆς καὶ Λύσεως, ληστοφυγόμενοι δ' οὐκ ὀλίγοι. Ἐκ τούτων ἀνεμύνητο ἡ ἐθνικὴ νίκη, ἡ ἐλληνικὴ σωτηρία. Καὶ ἐτελοῦντο πάντα ταῦτα ἀτιμωρητὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως, ἀπολεσάσης ἐξ ὀλοκλήρου πᾶσαν συναίσθησιν εὐθύνης ἐπὶ τοῖς τελουμένοις, ῥουμουλκηθείσης ὑπὸ πᾶσαν ἔποιρην ὑπὸ τῶν ἀοράτων! συνωμοτῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας.

Τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων ἐπιδεινωθέντων ἕνεκα τῶν κακουργιῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου κατ' ἀθῶων γυναικοπαίδων καὶ γερόντων, ἦτις συμφορὰ ἐπῆλθεν οὐκ ὀλίγον ἕνεκα ἀκαίρου καὶ ἀσκόπου μεταβάσεως εἰς τὴν δυστυχῆ νῆσον ἐνίων ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ὑπέκρινε εἰς τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν καὶ τὰς ἀκαταλόγιστους ἐπιθέσεις καὶ πιέσεις τῆς ἐπισήμου ἀντιπολιτεύσεως, ἀπέστειλεν εἰς Κρήτην στρατιωτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσσον πρὸς κατάληψιν αὐτῆς. Πράξασα τοῦτο, οὐδὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει, οὔτε κανόνας διεθνoῦς δικαίου, οὔτε τὴν ἰδίαν αὐτῆς πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀδυναμίαν, οὔτε τὴν ἐν τῇ νήσῳ παρουσίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στόλου. Ἐπραξεν ἀπλῶς, ἵνα φανῆ εὐάρεστος τῇ κατ' αὐτῆς ἐξέγερθείσῃ δημοσίᾳ γνώμῃ. Ἄτι νὰ παραιτηθῆ, ὑπεχώρησεν, ἔρρουμουλκήθη. Ἐρρουμεν ἀκαταλόγιστως τὸ χειρόκτιον εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὰς φίλας αὐτῇ εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.

Τὸ ἐπόμενον ἔγγραφο, ἐκδοθὲν τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897 ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, μαρτυρεῖ τὴν ἐν τῇ ἐλληνικῇ κυβερνήσει τοῦ καιροῦ ἐκείνου κρατοῦσαν νοημοσύνην καὶ γνώσιν τῶν διεθνῶν κανόνων. Τὸ ἀναδημοσιεύω. Εἶνε ἐπαρκὲς μαρτύριον τῆς ἀβουλίας τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, ἦτις προηγῆθη τοῦ ὀλεθροῦ ἐκείνου ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

« Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, συνταγματάρχην τοῦ πεζικοῦ, Τιμολέοντα Βάσσον.

» Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχή νῆσον ἀληθῆ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἔμεινεν ἔκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου.

» Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλεον' ἢ ἀνεχθῆ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν.

» Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ἢ ἀποστείλῃ στρατὸν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἀποκαταστήσῃ δὲ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ. Τοῦ στρατοῦ τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.

» Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει, θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α', καταλάβῃ τὴν νῆσον ταύτην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν δ' ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίξῃ εἰς τοὺς κειμένους ἐλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καὶ ἰσ' εὐθύνην τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

» Ἀμα τῇ ἀποβιβάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσῃ τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ ὑπουργὸς

N ΣΜΟΛΕΝΙΤΖ.

Τὸ ἔθνικὸν πρόγραμμα τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας ἐλάμβανε διὰ τοῦ διεθνοῦς τούτου πολιτικοῦ τολμήματος ἐν Κρήτῃ, προκλητικωτάτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, πλήρη πραγμῆσιν. Αὐτὴ ἡ Ἐταιρεία καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐξεχύθη εἰς ἀκρότητον ἐνθουσιασμόν. Τοῦτο μόνον κατέθλυψε σφόδρα τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ἀδιαλλάκτους, οἵτινες ἐμέμψαντο τῆς κυβερνήσεως, ὅτι δὲν ἔπεμψε μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς καὶ τοὺς ἀναγκαιοῦντας πολιτικοὺς ὑπαλλήλους πρὸς τὴν πλήρη κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς νόμους διοικητικὴν διοργάνωσιν τῆς νήσου. *Sancta simplicitas!* Καὶ κατηγγέλλετο ἡ κυβέρνησις ὡς διστακτικὴ καὶ